L-Isqof Michele Molina u t-Twaqqif tal-Parroċċa tal-Għarb

Joseph Galea MD FRCS (CTh)

Kienet is-sena 1679. L-Ewropa kienet mifnija bil-ġlied bejn il-protestanti u l-kattoliċi jew aħjar bejn stati li jużaw ir-reliġjon biex jaħkmu artijiet u jikkapparaw iktar ġid. F'din is-sena, wara snin ta' gwerer Franza għamlet pattijiet tal-paċi mal-Ġermanja, l-Awstrija, l-Olanda, l-Iżvezja u l-Katalunja[1]. Fl-Ingilterra r-Re Karlu II iddissolva l-parlament darbtejn f'sena waħda biex ma jħallix lill-parlamentari jgħaddu l-*Exclusion Bill*, li kienet leġislazzjoni biex tipprojbixxi kattoliku milli jsir re tal-Ingilterra[2,3].

Malta u Għawdex kienu qegħdin jieħdu r-ruħ wara l-pesta l-kbira tal-1675-1676 li qerdet kwart tal-popolazzjoni ta' Malta (13,000 minn 55,000 ruħ)[4-6]. Il-pesta kienet ġabet għaks u ġuħ kbir[7] u issa l-ħajja bdiet tiġi bil-mod għan-normal. Il-Granmastru Nicholas Cottoner permezz tal-Kunsill għadda liġijiet biex itejjeb s-servizz tas-saħħa tal-poplu, mexxa l-quddiem is-Sacra Infermeria u waqqaf uffiċjalment l-iskola medika[8-10]. Nicholas Cottoner u ħuh Raphael li kien il-Granmastru ta' qablu, żejnu lill-knisja konventwali ta' San Ġwann biex saret *"ġojjel jgħammex l-għajn bil-kuluri u tiżjin li jħabbatha mal-aqwa eżemplari ta' dak iż-żmien."*[11].

Minħabba li l-gżira Għawdxija kienet indukrata aħjar bit-torrijiet li kienu nbnew madwar il-gżira fl-aħħar snin, l-attakki tal-furbani kienu naqsu sew u n-nies kienu bdew jażżardaw iktar jorqdu fl-irziezet u d-djar tagħhom fil-kampanja[12]. In-numru ta' nies li kienu jgħixu barra l-kastell żdiedu sew u magħhom żdiedu l-bżonnijiet materjali u spiritwali tagħhom. Minn ċensiment li sar mil-Arċipriet tal-Matriċi Don Giovanni Antonio Cammilleri u l-Kappillan tal-Parroċċa ta' San Ġorg Dun Marianus Puglisi fl-1667 fuq ordni tal-Inkwiżitur wieħed jista' jara li għalkemm 56.9% tal-popolazzjoni t'Għawdex kienet tgħix fil-kampanja, kien għadu m'hemm l-ebda parroċċa l-barra mir-Rabat. L-iktar postijiet abitati kienu x-Xewkija b'403 persuni f'disgħin dar u l-Għarb b'324 persuna f'73 dar. Ma dawn tal-aħħar trid iżżid Ta' Ciangura fil-majjistral tal-Għolja ta' Dbieġi b'53 persuna f'10 t'idjar u oħrajn li ma nafux in-numru tagħhom li kienu jgħixu fil-limiti tad-Dwejra. B'kollox fin-naħa tal-Punent t'Għawdex kienu jabitaw iktar min 377 persuna[12].

Monsinjur Isqof Lorenzo Astiria miet fit- 3 ta' Jannar 1678. Laħaq Vigarju Kapitolari il-Kanoniku Ludoviku Famucelli li dak iż-żmien kien pro-inkwiżitur u dam sas-27 ta' Mejju meta l-Isqof l-ġdid ġie Malta[4,13]. Wara l-mewt tal-Isqof Astiria, il-Granmastru Nicholas Cottoner u l-kunsill tiegħu nnominaw lil Fra Miguel Jeronimo de Molina y Aragonés (Fig 1 u 2) jew kif nafuh aħna Michele Geralomo Molina li kien l-Elemożinarju tal-Granmastru, lil Fra Publio Theuma u Fra Domenico Muscat li kienu kappillani konventwali Maltin biex minnhom jintgħażel l-Isqof ta' Malta[4,13]. Il-bulla papali mil-Papa Klement IX waslet fit-18 t'April 1678 u Michele Gerolamo Molina ġie konsagrat 6 t'ijiem wara mil-Kardinal Carlo Pio di Savoia[13,14]. L-Isqof Molina twieled f' Castel d'Emposta (illum Amposta) fil-Katalunja f'Ottubru 1638. Ġie ordnat saċerdot tal-Ordni Militari, Ospitaliera u Sovrana ta' San Ġwann ta' Ġerusalemm, Rodi u Malta fil-5 ta' Marzu 1662 meta kellu 23 sena[14]. Meta sar Isqof ta' Malta, Michele Molina ħatar lill-Kanoniku Ludoviku Famucelli bħala Vigarju Ġenerali tiegħu[4,13].

Figura 1: L-Isqof Michele Geralomo Molina[15]

Fil-Vista pastorali tiegħu ta' Novembru 1678 f'Għawdex, l-Isqof Molina sab li l-popolazzjoni tal-inħawi barra mir-Rabat kienet kibret[16]. Waqt li l-Isqof kien Għawdex, delegazzjoni mix-Xewkija talbet lill-Isqof f'isem in-nies tal-lokal biex ix-Xewkija tinqata' parroċċa għaliha għaliex il-popolazzjoni tal-post kienet ta 650 u wegħdu li lesti jagħtu lill-kappillan tagħhom 2 tari minn għand kull familja[12]. L-Isqof ħareg id-digriet tat-twaqqif tal-Parroċċa tax-Xewkija *"Habita matura consideratione"* fis-27 ta' Novembru, l-aħħar jum tal-vista tiegħu f'Għawdex[12,17].

Figura 2: L-arma ta' Isqof Michele Molina fil-Palazz tal-Isqof Valletta, Malta

Il-knisja tal-Virtut jew taż-Żejt iddedikata lill-Viżitazzjoni ta' Marija lil Eliżabetta kienet ikkundanata fl-24 ta' Mejju 1657 minn Mons M.G. Balaguer[18] u n-nies tal-Għarb rranġawha kif setgħu[19]. Madankollu meta il-Vigarju Ġenerali Monsinjur Bologna żarha fl-1663 xorta ma sabhiex f'kundizzjoni tajba u ordna li terġa tinbena mil-ġdid[20]. Meta L-Isqof Luca Bueno għamel il-vista tiegħu fl-1667 sab il-knisja mgħammra b'lampier li kien jixgħel kuljum u lil Bastjan Grima li kien jieħu ħsieb il-knisja, ngħatatlu s-somma ta' 6 skudi biex bl-imgħax tagħhom ikun jista' jħallas għal quddiesa kantata nhar il-festa tal-Viżitazzjoni fit-2 ta' Lulju[20,21]. Il-knisja taż-Żejt reġgħet inbniet mil-1675 sal-1678 u din id-darba il-knisja tkabbret sew bil-għajnuna tal-benefattrici Domenicuzza Mifsud Piscopo li tat biżżejjed art biex titkabbar il-knisja, jinbena zuntier quddiemha u mad-dawra tagħha ikun hemm wisa biex isir ċimiterju (Fig 3)[20]. Meta l-bini kien tlesta fil-faċċata tal-knisja fuq il-bieb il-kbir inkitbet din l-iskrizzjoni li għadha hemm sal-lum "*Illustrissimus frater Laurentius di Astiria Episcopus Melinus Phanum hoc reintegrandum man davit populesque vero funditus demoliendum iterumque costruendum, Curavit 1675*" Din l-iskrizzjoni tgħid li l-Isqof ta' Malta Fra Lawrenz d'Astiria għamar li l-knisja għandha titwaqqa u tinbena mil-ġdid bil-pedamenti b'kollox u dan ix-xogħol inbeda fl-1675.

Figura 3: L-ewwel knisja Parrokjali tal-Għarb imsejjħa taż-Żejt

Issa li l-poplu tal-Għarb kien sar numeruż u kellu knisja diċenti xtaq li din issir knisja parrokkjali. Hekk kif ir-raħal tax-Xewkija nqata' bħala parroċċa, l-abitanti tal-Għarb għamlu petizzjoni lill-Isqof Molina biex l-Għarb isir parroċċa. Din it-talba ġiet iffirmata minn diversi nies fosthom, Ġanni Cuschieri, Marċell Cassar, Karlu Cauchi, Lawrenz Spiteri u Tumas Debrincat u nbagħtet lill-isqof fil-11 t'Awwissu 1679 f'isem 500 abitant li kienu joqogħdu fi 80 dar fl-Għarb[22]. Fil-petizzjoni huma kitbu li t-triq bejn l-Għarb u l-Matrici fir-Rabat hija twila ħafna u kien ikollhom jimxuha regulari biex ma jitilfgħux il-quddiesa obligatorja tal-Ħadd; ħafna minn dawn in-nies huma xjuħ jew ma jifilħux jimxu din it-triq; oħrajn kienu foqra wisq biex jixtru lbies xieraq għall-belt; barra minn dan biex jaslu fil-ħin għas-servizz tal-knisja kien ikollhom iqumu fis-sigħat bikrin ta' filgħodu. Xi drabi n-nisa ngħataw fastidju u anke ġew stuprati. Mat-talba bagħtu wkoll disinn sempliċi ta' mappa ta' kif kienu mqassmin id-djar fl-Għarb (Fig 4).

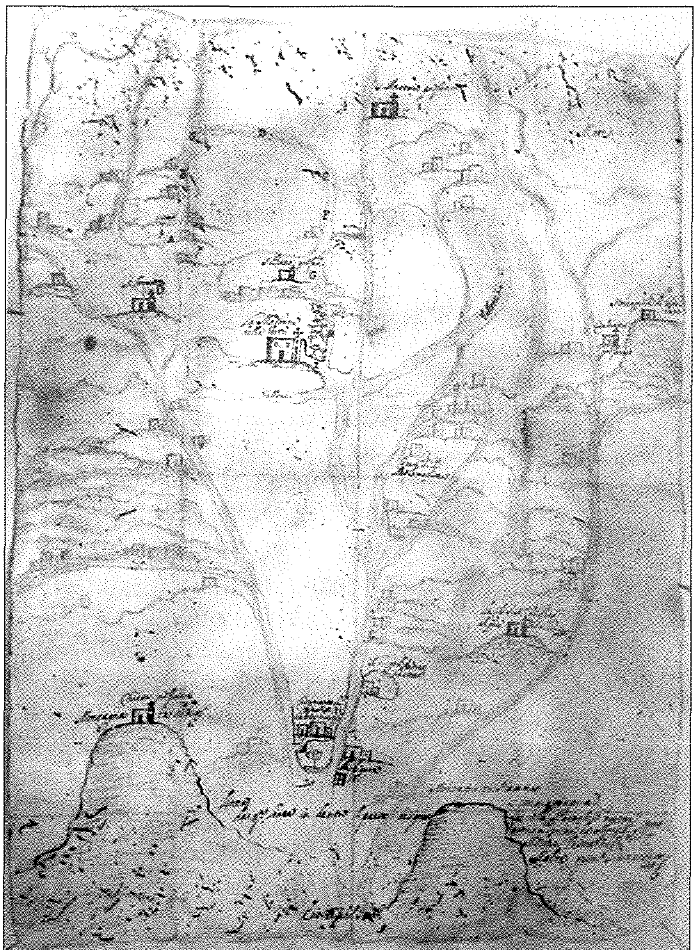

Figura 4: Disinn ta' Mappa tal-Għarb li ġie ppreżentat lil-isqof mal-petizzjoni tan-nies tal-Għarb biex dan jinqata' parroċċa.

Sadanittant l-Arċipriet tal-Matriċi tar-Rabat, ir-Reverendu Ġan Anton Camilleri miet u għal xi żmien is-sedja baqgħet vakanti u ma kienx hemm arċipriet[23]. Wara li rċieva l-petizzjoni l-Isqof Molina bagħat lil Vigarju Ġenerali Ludoviku Famucelli biex jara l-bżonnijiet tal-poplu tal-Għarb u fl-istess ħin jara xi progress għamlet il-parroċċa l-ġdida tax-Xewkija. Il-Vigarju ried li kull min jgħidlu xi ħaġa jieħu ġurament fuq is-sewwa ta' kliemu[24]. Fit-18 t'Awwissu 1679 Famucelli bagħat ir-rapport tiegħu lill-Isqof fejn wera li hu jaqbel li l-Għarb jixraqlu u għandu jinqata' parroċċa[24].

F'dak iż-żmien il-liġi kanonika kienet titlob li biex parroċċa ġdida tiġi ffurmata hemm il-bżonn li erba' kundizzjonijiet ikunu sodisfatti[12]. Dawn il-kundizzjonijiet huma li jrid ikun hemm *causa iusta*, jiġifieri raġuni pastorali ġusta; *locus congruus*, post xieraq għall-qima u l-adorazzjoni; *consensus Parochi*, l-isqof huwa obbligat jisma' l-opinjoni tal-kappillan tat-territorju minn fejn toħrog il-parroċċa l-ġdida għalkemm l-isqof setgħa ikompli bil-proċess mingħajr l-approvazzjoni tiegħu; *dos congrua*, l-isqof irid isib l-introjtu biex ikun jista' jżomm lill-kappillan il-ġdid[12]. Fil-kas tal-Għarb l-Isqof Molina kellu *causa iusta, locus congruus* u *dos congrua* u ma kellux bżonn *consensus Parochi* għax ma kienx hemm arċipriet tal-Matriċi f'dak iż-żmien.

l-Isqof Molina ra l-bżonn ta' parroċċa ġdida f'dan ir-raħal għaliex il-kleru tal-Assunta ma kienx ilaħħaq lanqas biex jagħti l-istruzzjonjiet meħtieġa biex il-fidili ikunu jafu sewwa t-tagħlim nisrani[24]. Għalhekk ma kellux triq oħra ħlief li jilqa t-talba tan-nies tal-Għarb u bagħat id-digriet tas-separazzjoni tal-parroċċa mil-Matrici tar-Rabat fid-29 t'Awwissu 1679[25].

Traduzzjoni libera ta' parti mid-digriet ťad-dismembrazzjoni tgħid[25]:

"L-Isqof ta' Malta u l-Kunsillier tar-Re minħabba raġuni soda minn kull lat, bil-kuntentizza ta' kulħadd u skont it-talba li saritlu minn dawk li jgħixu fix-xaqliba tal-Għarb fil-gżira t'Għawdex u wara li ra xewqa tagħhom ...billi hu jaħseb dejjem fis-salvazzjoni ta' l-erwieħ u li dawn kemm jista ikun ikunu moqdija mil-aħjar, kif ukoll mixtieq li jkompli max-xewqat murija lilu (mil-poplu tax-xaqliba tal-Għarb) u billi dan ir-raħal qiegħed madwar 3 mili 'l bogħod mil-Knisja Matriċi li tinsab fil-kastell tal-gżira diġa msemmija,... dan il-kastell jingħalaq matul il-lejl,... barra minn hekk n-nuqqas ta' tagħlim tal-misteri tal-fidi mqaddsa u d-defiċjenza fl-amministrazzjoni tas-Sagramenti għal żmien itwal milli huwa xieraq ikun ta' ħsara kbira għal ruħhom, għalhekk, bis-setgħa mogħtija lilna bid-digrieti u liġijiet tal-Imqaddes Konċilju ta' Trentu din ix-xaqilba tal-Għarb bil-knejjes kollha tagħha.... djar u l-poplu li jgħix f'dan il-post skond il-limiti li aħna nagħtuhom mill-Knisja Matrici taħt it-titlu tal-Assunzjoni tal-Beata Verġni, li qiegħda fil-Kastell ta' l-istess gżira, nifirdu, naqtgħu u nagħzlu lill-Knisja tal-Madonna msejjħa "tal-Virtu" li qiegħda f'dik in-naħa tal-Għarb u nwaqqfu bħala parroċċa ġdida bil-permess u d-dritt tal-kura ta' l-erwieħ, tal-qrar u għall-amministrazjoni tas-Sagramenti li jwettaqhom il-Kappillan kif ukoll bid-drittijiet, preminenzi, ufficcji, rigali, unuri u tiżjin... u nistqarru li bħala dota u ħlas lill-Kappillan kif jixraq aħna nagħtuh l-għexur mill-qamħ u x-xgħir u dak kollu li n-nies ta' dik il-parroċċa soltu jagħtu lill-Arċipriet tal-Matriċi u ma dan jieħu ukoll tlett irbiegħi minn kull dar barra ż-żejt ta' l-ikel, l-għexur u d-drittijiet tal-kappillan, mill-imsemmija Knisja ta' l-Għarb..... Nirriservaw id-dritt tal-kunsens ta' dan r-rikors u d-dispensa ta' din il-ħatra lill-Papa u lis-Santa Sede.

Mogħti mil-Palazz tagħna fil-Belt Valletta fil-jum tad-29 t'Awwissu 1679.

Fra Mikiel
Isqof ta' Malta."

Meta laħaq l-Arċipriet il-ġdid tal-Matriċi li kien Dun Karlu Magri ma qabilx mat-twaqqif tal-Parroċċa tal-Għarb u għalhekk intbagħat Dun Ludoviku Zammit min Ruma li kif ra l-qagħda tal-Għarb ma satax ma jaqbilx mat-talba ta' dak il-poplu[26]. L-Arċipriet Magri appella mid-deċiżjoni ta' Ruma u nfetħet kawża bejn il-Kanonku Magri u l-Parroċċa l-ġdida. Il-verdett tal-qorti f'Ruma qatagħha li l-Parroċċa għandha tibqa'[27,28]. L-Arċipriet ma qagħtax qalbu u reġa' appella Ruma, tilef il-kawża għat-tieni darba u għalhekk il-Parroċċa setgħet tgawdi l-indipendenza tagħha għal dejjem[29,30].

L-ewwel kappillan tal-Parroċċa l-ġdida ddedikata lil Viżitazzjoni tal-Imqaddsa Vergni Marija lil Sant'Elizabetta kien ir-Reverendu Giovanni Maria Camilleri mil-Belt Vittorja[31]. Ħa l-pussess fil-15 ta' Settembru 1679 min idejn Dun Alessandru Baglione li kien Pro-Vigarju tal-Isqof Molina f'Għawdex quddiem ix-xhieda Dun Anton Vella u Anton Apap[32]. Il-kappillan Camilleri kellu lil Dun Pawl Madiona u xi kjeriċi biex jgħinuh[33]. Fit- 3 ta'Novembru tal-1679 fl-Ewropa kollha kien hawn paniku kbir għaliex kometa kienet ser tgħaddi qrib ħafna tad-dinja u kulħadd kien qiegħed jaħseb li ser taħbat mad-dinja u teqridha[34].

L-ewwel magħmudija li ġiet irreġistrata fil-parroċċa tal-Għarb kienet ta Didaco iben Gratio and Anna Cauchi fil-5 ta' Diċembru 1679[35], l-ewwel mewt li tniżżlet fir-reġistru tal-parroċċa kienet ta' Natalizja Cauchi bint Ġużeppi Cauchi li mietet fil-25 ta' Novembru tal-1679[35] u l-ewwel żwieġ fil-Knisja Parrokkjali taż-Żejt sar fit-30 t'April tal-1680 bejn Andrea Dimech u Domenica Borg[35].

Ġiovanni Maria Camilleri dam kappillan tal-Għarb sal-1712 u f'dan iż-żmien nbeda l-bini tal-knisja l-ġdida. Sar kanoniku tal-Matriċi tar-Rabat fl-1712 u ħames snin wara waqqaf l-Isptar Ċivili t'Għawdex. Miet assassinat f'daru fil-kastell t'Għawdex fit-30 t'Awwisu 1723 u ħalla ġidu kollu lil dan l-isptar. Hemm lapida fl-isptar l-qadim t'Għawdex li tikkommemora lil dan il-benefattur.

L-Isqof Molina baqa' Isqof ta' Malta sal 25 ta' Mejju 1682 meta ġie appuntat Isqof ta' Lérida fil-Katalunja, Spanja u dam isqof hemm sa ma miet fil-31 t'Awwissu 1698 ftit qabel ma għalaq sittin sena[14].

Referenzi

1 Nolan, Cathal J (2008). Wars of the Age of Louis XIV, 1650-1715 An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization (Greewood Encyclopaedias of Modern World Wars), Santa Barbara, California, USA: Greewood Publishers Group.

2 Fraser Antonia (1979), King Charles II, London: Weidenfeld and Nicolson.

3 Miller, John (1991), Charles II, London: Weidenfeld and Nicolson.

4 Ferris Achille (1866) Descrizione Storica Delle Chiese di Malta e Gozo. Malta, paġ 44-45.

5 Cassar Paul (1964) Medical History of Malta, London: Wellcome Historical Medical Library, paġ 172-173.

6 Savona Ventura Charles (2004) Knights Hospitallier Medicine in Malta 1530-1798. Malta: Publishers Enterprising Group Ltd, paġ 225-227.

7 Del Pozzo Bartolomeo (1715) Historia della sacra religione militare di S. Giovanni Gerosolimitano detta di Malta. Venezia: Geralomo Albrizzi, Vol 2 paġ 445.

8 Zammit Winston L (1980) Malta Under the Cottoners. Malta: Lux Press, paġ 15-20.

9 Cassar Paul (1964) Medical History of Malta, London: Wellcome Historical Medical Library, paġ 437.

10 Savona Ventura Charles (2004) Knights Hospitallier Medicine in Malta 1530-1798. Malta: Publishers Enterprising Group Ltd, paġ 140.

11 Schermerhorn Elisabeth (1929) Malta of the Knights, London: Heinemann Ltd, paġ 192

12 Bezzina Joseph (1995) The development of the village unit in Gozo after 1575. In Gozo and its Culture: Briguglio Lino, Bezzina Joseph (editors) Malta: Formatek and University of Malta, Gozo Centre, paġ 60-82.

13 Zammit Winston L (1980) Malta Under the Cottoners. Malta: Lux Press, paġ 55-56.

14 http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmolinamj.html (accessed 10th June 2011).

15 Borg Serafin (1978) Ix-Xewkija fi grajjiet il-kappillani u l-arċiprieti tagħha. Malta: Progress Press, paġ xii.

16 Archivium Episcopale Gaudisiene Visitatio Pastoralis (1678) 55r.105v.

17 Archivium Episcopale Gaudisiene Visitatio Pastoralis (1678) 1105r-v.

18 Ferris Achille (1866) Descrizione Storica Delle Chiese di Malta e Gozo. Malta, paġ 581.

19 Formosa Patrick (1973) History of Għarb (unpublished BA thesis) Malta, paġ 49.

20 Archivium Cathedrale Melitense. 55 f119v.

21 Archivium Episcopale Gaudisiene Visitatio Pastoralis (1667) Mons Luca Bueno 14 ta' Ġunju 1667.

22 Archivium Episcopale Gaudisiene Supererectione Insignis Collegiatae et Parocchialis Ecclesiae Casalis Garbo Insulae Gaulos de anno 1774 C.S 114 f 8.

23 Borg Joseph (1974) Kappillani, kappillani Maġġuri u Arċiprieti tal-Matriċi, Kolleġġjata u Katidral t'Għawdex fi 350 Sena Kolleġġjata (Carmelo Scicluna u Ġiovanni B Gauci, edituri) Vittorja, Għawdex, paġ 45.

24 Archivium Cathedrale Melitense. 11 f.228r.

25 Bonnici Alexander (1975) Il-Matriċi Kolleġġjata tal-Assunta u l-ewwel Parroċċi t'Għawdex. Malta, paġ 116-117.

26 Bonnici Alexander (1975) Il-Matriċi Kolleġġjata tal-Assunta u l-ewwel Parroċċi t'Għawdex. Malta, paġ 69.

27 Ferris Achille (1866) Descrizione Storica Delle Chiese di Malta e Gozo. Malta, paġ 577.

28 Archivium Cathedrale Melitense. 55 f.122V

29 Archivium Cathedrale Melitense. 55 f.151V

30 Abela GF Ciantar GA (1780) Malta Illustrata Malta : lib 3, notizia 4 paġ 240.

31 Camilleri Salvatore (1974) Grajjiet il-Kolleġġjata tal-Għarb. Malta: Għarb Stage Christophers, paġ 31.

32 Atti Nutarili ta' Tumas Debono (1679) (li jinsabu fil-kurja tal-Isqof, Għawdex).

33 Camilleri Salvatore. Storja tal-Għarb. Manusktit mhux ippaġinat).

34 http://timelines.ws/subjects/Comets.HTML

35 Liber Baptizarum, Confermati, Matrimonii, Mortuori .s cba1 (Arkivji tal-Uffiċċju Parrokjali, Għarb) (Katalogat minn Vella, Horatio Caesar Roger f' A Catalogue of the Archives of the Collegiate Basilica Church in Għarb, Gozo. Vol II, paġ 288.

Reġġhet waslet!

Kav Joe M Attard

Reġgħet waslet din il-festa
Illi biha wisq kburin –
Festa illi tfakkarna
F'dawn iż-żewġ kbar Qaddisin.

It-toroq ta' ġo raħalna
Jinsabu kollha mżejnin,
U il-Banda f'nofs il-misraħ
Tagħtina noti ħelwin.

Il-Bnadar maż-żiffa jperpru,
Il-mixegħla kullimkien,
Il-murtali u tal-bomba
Lis-smewwiet jimlew bl-ilwien.

Il-knisja tagħna mżejna
B'damask, brazzi mixgħulin,
Id-djar kollha armati sewwa,
Parruċċani ferħanin.

U l-istatwa titulari
Ma treqatna dlonk iddur,
U aħna ulied Marija
Qalbna bil-ferħ kollha tfur.

Hekk kif int O Marija
Lil qaribtek mort iżżur,
Ibqa' dieħla fid-djar tagħna
Int tal-ġonna l-isbaħ fjur!

Bierek lix-xjuħ u lill-morda
U lil dawk li jduru bihom;
Itfa' ħarstek fuq iċ-ċkejkna
U kull ferħ, paċi agħtihom.

La tinsiex lil min imexxi
B'tant għaqal din il-parroċċa,
U mal-Kleru lilna għaqqad
Ħaġa waħda bħal qaqoċċa.

Evviva immela nagħajtu
Lil dawn iż-Żewġ Qaddisin
Patruni tar-raħal tagħna
Minna daqstant maħbubin.